

U dodatku su tablice s pojedincima koje su bili predstavnici slavonskog plemstva, bano-
vima, vicebanovima i županima županija Križevci i Zagreb od razdoblja banovanja Hermana
Celjskog (dakle, od 1423. godine) do Mohačke bitke. Potom slijede genealogije obitelji plemić-
ke elite Križevačke županije (420-470).

Znanstvenom aparatu za bolje snalaženje dodan je iscrpan popis bibliografije, gdje se do-
nosi popis neobjavljenih izvora (fondova i zbirki Mađarskog nacionalnog arhiva te drugih ar-
hiva), objavljenih zbirki izvora te literature. Donekle se može prigovoriti da kada koristi gra-
đu iz hrvatskih arhiva, daje uputnicu na fotokopije koje se čuvaju u Mađarskom nacionalnom
arhivu, ne navodeći osnovne originalne fondove. Popis povijesnih mjesta u Križevačkoj župa-
niji donosi u posebnoj tablici, a u indeksu imensko kazalo što uveliko olakšava snalaženje u
velikom i detaljnom tekstu samog djela.

Potrebno je prvo i osnovno reći da je doista riječ o hvalevrijednom djelu za koje se vidi da
je plod rada iskusnog istraživača. Križevačka je županija bila najveća slavonska županija u
srednjem vijeku, osjetno veća od susjedne, Zagrebačke, županije. Samo razdoblje za istraživa-
nje je bilo izrazito dugačko, te je riječ o najvećem broju neobjavljenih izvora raznih priroda ko-
je je autor morao konzultirati kako bi stvorio bazu za istraživanje plemićkih obitelji. Donekle
se može prigovoriti kako u određenim pitanjima pod poglavljem o društvenoj analizi ono što
se navodi ne odgovara naslovima određenim istraživačkim pitanjima. Tako neka od pitanja
za ispitano razdoblje zahtjevaju ponovnu analizu, uz naglasak da građa eksponencijalno raste
s protokom vremena. Isto tako, potrebno je potcrtati da zbog prirode svog obrazovanja te vre-
mena provedenog u Francuskoj, dobro razlučuje kako najbolji komparativni primjeri za raz-
matranje ugarskog plemstva dolaze iz engleskog područja, te svoje neke opaske potkrijeplju-
je primjerima iz historiografskih djela etabliranih engleskih istraživača. S obzirom na obujam
posla, potencijalne zamjerke su doista zanemarive, te je riječ o djelu koje je već postalo neiz-
ostavno za istraživanje plemstva u Slavoniji. Stoga se autoru mogu uputiti samo pohvale i če-
stitke jer je već utjecao na druga istraživanja hrvatskih povjesničara.

Suzana Miljan

Mihailo St. Popović, *Мара Бранковић: жена између хришћанског и исламског
културног круга у 15. веку* [Mara Branković: žena između kršćanskog i islamskog
kulturnog kruga u 15. stoljeću], prevela s njemačkog Branka Rajlić, Akademski knji-
ga, Novi Sad 2014., 366 str.

Četiri godine nakon svog izvornog, njemačkog izdanja nagrađivana knjiga Mihaila St. Po-
povića *Mara Branković: Eine Frau zwischen dem christlichen und dem islamischen Kulturkreis im
15. Jahrhundert* (Verlag Franz Philipp Rutzen, Mainz-Ruhpolding 2010.) doživjela je i svoj pri-
jevod na srpski jezik pod naslovom *Mara Branković: žena između hrišćanskog i islamskog kultur-
nog kruga u 15. veku*, u nakladi Akademski knjige iz Novog Sada. Time je ne samo srpskoj, već
i široj južnoslavenskoj publici postalo dostupnije ovo dragocjeno djelo mladog, ali već vrlo
priznatog austrijskog medievista, znanstvenog suradnika na Bizantološkom odsjeku Institu-
ta za istraživanje srednjega vijeka Austrijske akademije znanosti. Proizišla iz višegodišnjeg te-
meljitog proučavanja izvornog gradiva i objavljene literature te iz doktorske disertacije obra-
njene na londonskom King's College-u 2005., monografija Mihaila Popovića predstavlja jedan
posve nov pristup temi koja je i ranije zaokupljala povjesničare na Balkanu, a ponajprije u Sr-
biji. Ne radi se o pukoj pozitivističkoj prozopografiji, oslonjenoj samo na prijenos podataka
o političkoj povijesti, već o sveobuhvatnoj analizi života i djelatnosti jedne istaknute žene ka-
snog srednjeg vijeka, koja ne zanemaruje ni dostignuća rodni studija i pruža prikaz Marinog
okruženja i vremena u kome se odvijao njezin životni put.

Mara Branković, najstarija kćerka srpskog despota Đurđa Brankovića (vladao 1427.-1456.) i njegove druge žene Irine Kantakuzin, stupila je na povijesnu pozornicu kao iznudeno političko sredstvo svoje oslabljene države, ali je vremenom proširila horizonte svoga djelovanja, te postala osoba od znatnog ugleda i utjecaja, pa i kreator povijesnih zbivanja. Veći dio svog relativno dugog života (oko 1418.-1487.) provela je u Osmanskom carstvu. U harem svog ranog deziniranog supruga, sultana Murata II. poslana je kao zalog mira 1436. godine. Nakon njegove smrti (1451.) privremeno se vratila u domovinu, da bi se poslije sukoba unutar svoje obitelji trajno nastanila na osmanskim teritoriju 1457. godine. Do svoje smrti 1487. Mara je, iz svoga dvora u Ježevu (danas Dafni u Grčkoj), djelovala kao zaštitnica samostana na Svetoj Gori (Atosu), svojevrsna središnjica okupljanja srpskog plemstva i redovništva nakon slova Despotovine i darovita politička posrednica između Osmanlija i kršćanskih država (prije svega Venecije).

Sama knjiga je podijeljena na predgovor, šest većih cjelina koje se dijele na manje, te na završna pomoćna poglavlja. *Predgovor* (7-9) sadrži obavijesti o autorovom radu na knjizi, te zahvalnice osobama koje su mu pomogle prilikom istraživanja i objavljivanja njemačkog i srpskog izdanja. U prvoj cjelini – *Uvodu* (11-33) postavljeni su metodološki okviri kojima se Popović vodio. Izloženi su cilj i struktura istraživanja, dan je osvrt na dostupne izvore, a u posebnom poglavlju donijet je pregled dosadašnjih dostignuća rodni studija u bizantologiji. Važno je spomenuti da je knjiga zasnovana na veoma velikom broju raznovrsnih izvora – narativnih (srpski, bizantski, osmanski i zapadni pisci i kroničari; srpska rodoslovlja i ljetopisi) i dokumentarnih (isprave i kancelarijsko-notarski spisi iz Dubrovačkog i Mletačkog arhiva, listine svetogorskih samostana, osmanski popisni defteri) od kojih su pojedini prvi put korišteni upravo u djelu Mihaila Popovića. Sa stajališta rodni studija, posebno su značajna pisma koja je Mara sama sastavila sedamdesetih godina 15. stoljeća (sačuvano je njih pet), nastupajući i kao članica srpske vladajuće dinastije i kao turska sultanija-udova. Prikupljeno gradivo napisano je na srpskom, grčkom, latinskom, talijanskom i osmanskim jeziku, što svjedoči o velikoj erudiciji i temeljitosti autora. U vezi s tim, treba spomenuti izuzetno vrijednu i korisnu četvrtu cjelinu knjige: *Prilog ad III. Dokumenti iz Državnog arhiva u Veneciji* (261-301). U njoj Popović objavljuje 44 dokumenta (iz serije venecijanskih senatskih odluka) iz razdoblja 1469.-1475., koji se tiču posredničke uloge Mare Branković u osmansko-mletačkim pregovorima.

Dvije središnje cjeline (II. i III.), podijeljene na veći broj poglavlja, obrađuju Marin život od rođenja oko 1418. do 1457., odnosno od 1457. do njezine smrti 1487. Prvim razdobljem bavi se cjelina pod naslovom *Mara Branković pod pokroviteljstvom oca i muža* (35-151). U njoj Popović najprije razmatra pitanja podrijetla, godine rođenja i ranog djetinjstva glavne junakinje, a zatim se bavi temom njenih zaruka (načelnih 1428. i službenih 1433.) i udaje za sultana Murata II. 1436. godine. Činjenicu da je prošlo osam godina od prvih pregovora do realizacije braka autor ispravno tumači Marinim godinama, vremenu potrebnom da se prikupi miraz, te općim političkim okolnostima. U okviru iste cjeline opisan je i život Mare Branković kao supruge Murata II. (1436.-1451.). Raspolazući s malo izravnih izvora, povjesničar je pokušao utvrditi neke zakonitosti vezane za boravak kršćanskih princeza u osmanskim haremima u Bursi. Njihove udaje su bile diplomatski čini, a sultani su potomstvo uglavnom osigurati putem suložnica i robinja, izbjegavajući da se neposrednije povežu s moćnim rodovima. U istom poglavlju je naglašeno da Mara očito nije imala utjecaja na odluke svoga muža prilikom napada na Srbiju i prvog pada Despotovine 1439. godine, te da je njen odnos s Muratom II., kao i njegovim sinom Mehmedom II., s vremenom postajao prisniji, prerastajući u dublje povjerenje, unatoč njenom ustrajavanju u kršćanskoj vjeri. Tokom trajanja tog procesa, Marino djelovanje ipak nije bilo samostalno. Posljednje poglavlje prve cjeline bavi se Marinim relativno kratkotrajnim povratkom u Srbiju nakon što je postala udovica 1451. godine. Novi sultan Mehmed II. je, suprotno običajima, poslao svoju maćehu njezinom ocu, osiguravajući joj izdržavanje

kroz zemljišne posjede privremeno vraćene Đurđu Brankoviću. Iako su postojali planovi za njenu preudaju za posljednjeg bizantskog cara Konstantina XI. ili češkog najamnika Jana Jiskru od Brandeisa, Mara se nakon 1436. nikada više nije udavala, navodeći da se na tu odluku zavjetovala Bogu. Na taj način je zadržala položaj koji je pružao široke mogućnosti. Kada je despot Đurađ umro (1456.), njegovi nasljednici su se podjelili na promađarsku i protursku stranku. Mara se našla u potonjoj i morala je pobjeći iz Srbije na čije je prijestolje došao njezin brat Lazar Branković (1457.). Od tog trenutka, ona je svoju daljnju sudbinu vezala za Osmanско carstvo u kome je provela preostalih trideset godina života.

Druga središnja cjelina, naslovljena kao *Mara Branković kao samostalna žena u ulozi posrednika između ideološki i politički suprotstavljenih strana* (153-260), bavi se kasnijim godinama junakinjinog života, tj. vremenom kada ona nastupa kao utjecajna žena i diplomat. Najopširnije je opisana njezina djelatnost u ulozi posrednika u diplomatskim odnosima Osmanskog carstva u kome je bila trajno nastanjena. Prije svega, Mara je zastupala svoje osobne i interese svoje obitelji, pomažući svome bratu Grguru da dobije dio oćevog poklada iz Dubrovnika, te dolazeći sama do poklada beogradskog mitropolita Grigorija. Od posebnog znaćaja je Marino posredovanje u pokušajima sklapanja osmansko-mletaćkog primirja u razdoblju od 1469. do 1475. godine. Ovu diplomatsku misiju ona je obavljala na molbu sultana Mehmeda II. a uz pomoć svoje sestre Katarine (Kantakuzine), udove Ulriha II. Celjskog, koja se, u međuvremenu, takođe doselila u Ježevo. Iako je ostalo bez rezultata, navedeno posredovanje svjedoći o Marinom ugledu i vještinama koje je razvila odlazeći u poslanstva i primajući poslanike. U nastavku iste cjeline, Popović je istaknuo da su zemljišni posjedi bili materijalna osnova svih aktivnosti Mare Branković i oslonac njezine samostalne djelatnosti u Turskoj. Ona je bila nastanjena u dolini rijeke Strume, u Serskoj oblasti, gdje je od Mehmeda II. kao pun posjed dobila naselja Ježevo i Mravinci. "Marina kula" još uvijek postoji u sjećanju stanovnika okolice današnjeg mjesta Dafni. Od spomenutih naselja, kao i timara kojima je raspolagala, sultanija je imala godišnji prihod od oko 760 dukata. Na svome dvoru je okupljala brojne predstavnike srpskog i grćkog plemstva i redovništva (obitelji Golemović, Bagaš, Kantakuzin, itd.). Svoju imovinu, koja je uključivala i jedan samostan u Solunu i kuću u Carigradu, zavješćala je svetogorskim samostanima (Hilandaru, Sv. Pavlu, Vatopedu).

U posebnim poglavljima cjeline o poznoj dobi Mare Branković razmotrena je i njezina uloga u svojstvu ktitora (financijera izgradnje crkava i samostana), crkveno-politićkog ćimbenika i darovateljice relikvija. Popović dokazuje da se ona, putem svojih godinama stvaranih kontakata, uspjevala izboriti za brojne pobožne ciljeve. Svetogorski samostani Hilandar i Sv. Pavao bili su odavno pod obiteljskom zaštitom Brankovićā, pa je tu praksu nastavila i Mara, pomažući ih diplomatski i novćano, oporućujući im svoje posjede. Kupovala je relikvije i poklanjala ih pravoslavnim samostanima širom Balkana. Uspjela se ćak izboriti da srpski samostan Svetih arhangela u Jeruzalemu ponovo poćne primati tzv. Stonski dohodak od Dubrovnika. Kroz svoje veze na Porti utjecala je na postavljenje plovdivskog mitropolita Dionisija za carigradskog patrijarha. Mara je umrla u rujnu 1487. godine, a sahranjena je u samostanu Presvete Bogorodice Ikosifinise u Kosinici kraj Drame.

Već je spomenuto da ćetvrtu cjelinu ćine dokumentarni prilozi iz Mletaćkog arhiva, dok je peta posvećena općirnim popisima korićštene literature i izvora (303-343). Posebno je izdvojena literatura o povijesnim pitanjima, a posebno ona o studijima o ženama i rodnim studijima (naroćito u bizantologiji). Šestu, završnu cjelinu ćini sažetak na engleskom jeziku (345-347). Pored spomenutih dijelova, knjiga je opskrbljena i registrom osobnih imena i geografskih naziva, popisom i podrijetlom ilustracija, kratkom napomenom uz izdanje na srpskom jeziku i bilješkom o autoru (349-366).

Na kraju ostaje samo zakljućiti da je Mihailo St. Popović uspješno ispunio zacrtani cilj i napisao prvu istinski ćjelovitu monografiju o Mari Branković, znamenitoj ćeni balkanskog kasnog srednjovjekovlja, sagledavajući njezin bogat ćivot i raznovrsnu djelatnost sa svih strana

i kroz sve dostupne izvore. Autor je dokazao da se temeljitom analizom poznatog i nepoznatog gradiva, uz upotrebu suvremenih metoda i dostignuća moderne historiografije, još uvijek može doći do vrijednih spoznaja i novih zaključaka.

Neven Isailović

Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912-1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, Plejada, Zagreb 2013., 327 str.

Autor knjige *Balkanski ratovi 1912-1913. i njihov odjek u Hrvatskoj* je Igor Despot, rođen u Zagrebu 1972. godine. Nakon završenog studija povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na istom fakultetu je magistrirao 2008. godine s temom *Balkanski ratovi (1912-1913.) i hrvatska javnost*, a godine 2013. doktorirao je na temu *Balkanski ratovi u očima zaraćenih – percepcije i interpretacije*. Stručno se usavršavao na Institutu za Balkanistiku u Sofiji i na Institutu za nacionalnu historiju u Skopju. Uz balkanske ratove bavio se i procesom ujedinjenja Bugarske te poviješću Hrvatske i Balkana u produženom 19. stoljeću i stvaranjem Jugoslavije nakon Prvog svjetskog rata.

Knjiga je podijeljena u dva glavna djela: *Balkanski ratovi 1912/13.; Uzroci, tijek, posljedice i Odjeci balkanskih ratova u Hrvatskoj*. Prvi dio djela se na deset poglavlja: *Uvod, Osmansko carstvo uoči ratova, Mobilizacija u balkanskim državama, Ekonomske posljedice ratova na Balkanu, Umjetničko i kulturno stvaralaštvo u vrijeme balkanskih ratova* te *Historiografski prijevori: pogledi i tumačenja*. Drugi dio knjige djeli se na pet poglavlja: *Hrvatska i Dalmacija uoči balkanskih ratova, Hrvatska i Dalmacija u vrijeme balkanskih ratova, Hrvatska javnost i balkanski ratovi (strukture hrvatske javnosti), Razlozi podrške hrvatske javnosti balkanskim saveznicima* te *Hrvatska i Dalmacija nakon ratova*. Knjiga još sadrži zaključak i priloge te bilješku o autoru.

U prvom djelu knjige autor u nekoliko poglavlja obrađuje Osmansko Carstvo, njegovo političko i ekonomsko stanje te stvaranje Balkanskog saveza i pokušaj očuvanja statusa quo. U trećem poglavlju opisuje se kako je išao tijek mobilizacije u svim zaraćenim državama, dok četvrto poglavlje obrađuje ratne operacije i zbivanja, pokušaje mirovnih posredovanja te narušavanje odnosa između saveznika u trenutku kada je Osmansko Carstvo već bilo poraženo te neslaganja oko "rapodijele plijena". Peto poglavlje obrađuje Drugi balkanski rat i poraz Bugarske, tijek pregovora Bugarske s Osmanskim Carstvom te albansko-srpske sukobe. Završna poglavlja analiziraju pojedine aspekte balkanskih ratova kao što su novosti u ratnoj tehnici, uloga žena u balkanskim ratovima, zločini počinjeni u tim sukobima te politika zaraćenih država i ekonomske posljedice ratnih sukoba.

U drugom djelu knjige autor u prva dva poglavlja obrađuje ekonomsko i geopolitičko stanje u Hrvatskoj i Dalmaciji uoči i u vrijeme Balkanskih ratova te opisuje svojevrstu ekonomsku stagnaciju u to vrijeme. U trećem poglavlju autor opisuje reakcije hrvatske javnosti i političkih elita na Balkanske ratove kroz tiskane medije, reagiranja i opredjeljenja hrvatskih stranaka i političkih društava na ondašnja zbivanja u tom djelu Europe. U četvrtom poglavlju obrađuju se razlozi podrške hrvatske javnosti balkanskim saveznicima, a sve kroz prizmu vlastitog određivanja nacionalnog identiteta unutar Austro-Ugarske monarhije. Peto poglavlje obrađuje političko i ekonomsko stanje u Hrvatskoj i Dalmaciji nakon Balkanskih ratova, pitanje izbjeglica na našem prostoru, pojavu kolere te kako su balkanski ratovi imali utjecaj na gospodarsku sliku Hrvatske i Dalmacije.

Djelo autora Igora Despota opsežno je znanstveno djelo utemeljeno na istraživanju u arhivima diljem balkanskih zemalja Makedonije, Srbije, Bugarske i Crne Gore, te Hrvatskom državnom arhivu. Autor u knjizi na zanimljiv način objašnjava uzroke, tijek, mirovne aktivnosti i posljedice balkanskih ratova te njihov odjek u hrvatskoj javnosti. Riječ je o prvom djelu s tematikom Balkanskih ratova na hrvatskom jeziku, koje vrlo dobro obrađuje utjecaj tih događaja